

'De duivel hale dat door en door in weelde en luiheid opgegroeide volk'

Verindischte Europeanen, een gevaar voor het koloniaal systeem

Coen van 't Veer

IN 54 (1): 19–31

DOI: 10.5117/IN2016.1.VEER

Abstract

'The devil taketh those people who grew up in wealth and sloth': Indianised Europeans, a danger to the colonial system

From contemporary fiction on sea voyage appears a striking image. The ships that sailed between The Netherlands and Dutch East Indies, amidst 1850 and 1890, formed a micro colony: a compressed version of a colonial society. Practically, all components of a colonial community are represented on board. That includes the so-called backsliders: the Indianised Europeans. Analysis of eight novels on the sea voyages round Cape of Good Hope shows that Europeans that went native were represented in colonial discourse as a fundamental threat to colonial society, as they proved that the alleged superior Western civilization could be affected by supposed inferior Eastern cultures. For that encroaches upon the legitimacy of the colonial hegemony.

Keywords: (post)colonialism, colonial literature, colonial discourse, representation of colonial society in fiction

1 Inleiding

Heb ik ooit zoo'n wijf gezien. Haar hoofd zit vol met tingkas [kuren] zoo als ze in Batavia zeggen, en als haar man niet rijk is, dan begrijp ik niet, hoe zij het met hun inkomen schipperen. [...] Het is een schandaal. Ik wou dat ik ze kwijt was! Daarbij is ze zoo dom als een eend! (Wilsen 1871, p. 113).

Zo fulmineert de Hollandse kapitein Van der Kaa, de doorgaans toch zo sympathieke gezagvoerder van de ‘Hoop’, in *Naar Europa* over een van zijn verindischte vrouwelijke passagiers. *Naar Europa* wil volgens het voorwoord de lezer bekend maken met Indische mensen en hun zeden en gewoonten. Het boek is een koloniale roman waarvan het eerste deel gaat over een zeilreis om Kaap de Goede Hoop die van Nederlands-Indië naar Europa voert.

Verindischte Europeanen komen in fictie over de zeilreis tussen Nederland en Nederlands-Indië om de Kaap in periode 1860-1891 geregeld voor. Er zijn acht romans waarvan een substantieel deel van het boek over deze zeereis gaat: *Herinneringen uit de loopbaan van een Indisch officier* (ondanks de titel wel degelijk een roman) uit 1863 van W.A. van Rees; *Naar Europa* uit 1871 van F.C. Wilsen; *Reisgenooten* uit 1876 van C. Spieker; *Bijna verloren* uit 1880 van M.C. Frank; *Aan wal en aan boord* uit 1883 van P. van Oort; *Naar den Equator* en *Op sneë verguld*, beide uit 1884 en beide geschreven door M.T.H. Perelaer en tenslotte *Onder zeil* uit 1891 van C. van Nievelt. In deze romans gaat – net als in elke koloniale tekst – een koloniaal discours verscholen.

Een koloniaal discours wordt gevormd door de ideeën – bewuste en onbewuste, geuite en ongeuite — die de koloniale werkelijkheid construeren en structureren (Mills 2011, pp. 1-25 en pp. 43-68). In zijn baanbrekende boek *Orientalism* uit 1978 probeert Said aan te tonen dat het oriëntalisme een westerse en subjectieve beeldvorming is van de Oriënt. Het Westen heeft volgens hem deze constructie in het leven geroepen als een effectieve strategie om de macht te kunnen uitoefenen over het Oosten en die te kunnen behouden. Westerse representaties van het Oosten vormen een oriëntalistisch, koloniaal discours waarin het Westen in vele opzichten en zeker qua beschaving superieur is aan het Oosten. De westerse man zet met zijn *imperial eyes* verschillen met andere rassen, culturen en sekse automatisch om in de binaire oppositie van inferioriteit en superioriteit (Pratt 2008, p. 9). De blanke blik categoriseert de ‘anderen’.

Dit discours propageert het koloniaal systeem en legitimeert de koloniale overheersing. Romans en reisliteratuur vormden volgens Said een belangrijk instrument voor de verovering van het Oosten. Het discours ligt ten grondslag aan romans droeg bij aan het idee en het gevoel dat ervoor zorgde dat het imperialisme en het kolonialisme als vanzelfsprekend werden ervaren. De mythe van de koloniale *mission civilisatrice* van de Blanke Man die onder het mom van het brengen van de beschaving zich het recht en de plicht toe-eigende te heersen over de anderen – de niet-blanken –, was geboren (Said 1995, pp. 221-222).

Een groep sterk geaccultureerde westerlingen deed echter afbreuk aan dit beeld. Deze verindischte Europeanen daalden door oosterse zeden en gebruiken over te nemen af op de denkbeeldige ladder der beschaving. Deze zogenaamde 'backsliders' vormden in het koloniaal discours een gevaar voor het koloniaal systeem (Stoler 1991, pp. 430-436). Teneinde duidelijk te maken op welke wijze verindischte Europeanen de beeldvorming van Europeanen in de kolonie aantasten, zal eerst bekeken worden welke rol de representaties van reiservaringen spelen in het koloniaal discours, vervolgens zal het beschavingsdiscours – cruciaal onderdeel van het koloniaal discours – besproken worden en daarna de verschillen tussen Europeanen en verindischte Europese mannen en vrouwen zoals deze uit de romans naar voren komen (zie voor koloniale representaties en beeldvorming: Cottaar & Willems 1984; Meijer 2005, pp. 125-130; Stoler 2009, pp. 3-4 en Stoler 2010, pp. 11-12).

2 Representaties en reiservaringen

De meeste romans waarin de zeilreis om de Kaap van Nederland naar Nederlands-Indië een belangrijke rol speelt, hebben geen duidelijk plot. Het is er de vertellers steeds om te doen om aan de hand van de belevenissen van de passagiers een realistisch beeld van de overtocht te geven. Uiteraard behoren vertrek, het onderweg zijn, het aandoen van de aanlegplaatsen, de tijd op zee en aankomst op de plaats van bestemming tot de vaste onderdelen van de reis, die in de romans besproken worden, maar het gaat ook om zaken die minder concreet zijn zoals zeden en gewoonten.

De werkelijkheidspretentie van de weergave van de beschreven tocht vormt een van de bouwstenen van de reisroman over de overtocht naar Indië. De auteur moest zo'n reis daadwerkelijk gemaakt hebben om er goed en betrouwbaar over te kunnen schrijven of op zijn minst de suggestie in stand houden dat hij dit gedaan had. Deze realistische pretenties impliceerden een controleerbare weergave van de ervaren werkelijkheid, of de suggestie ervan. De schrijver moest dus het beeld in stand houden ooggetuige geweest te zijn van zo'n reis en voortdurend verwijzen naar bestaande geografische ruimten zoals steden, zeeën en landen. Ook het refereren – expliciet of impliciet – aan eerdere reisverhalen vergrootte de betrouwbaarheid van de reisroman. De vertellers presenteerden zich als ervaringsdeskundigen van wie men heel wat over de reis kon opsteken. Hun boeken konden op deze manier behalve als boek over een spannende zeereis ook als reisgids gelezen worden.

In *De weg naar Monomotapa* (1996) geeft Siegfried Huigen aan dat de mogelijkheid tot empirische toetsing een belangrijke rol speelt in reisliteratuur:

De representaties hebben de pretentie overeen te stemmen met de empirische werkelijkheid en wanneer ze in hun pretentie slagen worden ze als beschrijvingen opgevat. Dit wil zeggen dat de recipiënt van de representatie gelooft dat ze werkelijkheidsgetrouw zijn. [...] Juist omdat de genoemde representaties de indruk wekken een bestaande werkelijkheid te beschrijven zijn ze vatbaar voor kritiek. Het 'effet de réel' kan er onder zekere voorwaarden voor zorgen dat men, wat als de werkelijkheid wordt voorgesteld, gaat onderzoeken. Het is dan mogelijk dat een reiziger tot de conclusie komt dat zijn ervaringen niet overeenstemmen met de gangbare representatie van de werkelijkheid waar hij doorheen reist (Huigen 1996, pp. 57-58).

Volgens Huigen moet er rekening gehouden worden met drie variabelen: de kracht van de representatie, de mate waarin de representatie uit empirisch weerlegbare onderdelen bestaat en het verlangen naar feitelijke kennis bij de representeerder. De invloed van deze variabelen kan leiden tot bevestiging of bijstelling van het representerende discours (Huigen 1996, pp. 58-59). De autoriteit van een schrijver van reisliteratuur hangt samen met de bevestiging van zijn beschrijvingen. De reiservaringen uit romans over de zeilreis waren indertijd goed toetsbaar, omdat steeds meer reizigers zo'n overtocht daadwerkelijk maakten. De verteller *moest* dus wel dicht op de ervaren werkelijkheid blijven zitten.

Dat geldt ook voor contemporaine Indische fictie (Nieuwenhuys 1978, pp. 11-17; Beekman 1996, pp. 5-9 en Bel 1988, pp. 136 en 140). De Indische belletrise vormt een neerslag én een constructie van het Nederlandse zelfbeeld als koloniale natie en refereren direct aan de koloniale werkelijkheid. Aan Indische literatuur valt af te lezen hoe de koloniale realiteit gerepresenteerd, gezien, geleefd, gerechtvaardigd en betwist werd. Op hun beurt zijn deze teksten zelf ook van invloed geweest op het vormgeven van de koloniale werkelijkheid (Meijer 2005, p. 124). De contemporaine fictie over de reis tussen Nederland en Nederlands-Indië per zeilschip om Kaap de Goede Hoop in de periode 1863 tot 1891 dient dan ook nog een ander doel dan het overbrengen van reiservaringen: de romans pretenderen ook een realistisch beeld van de koloniale samenleving weer te geven.

Een zeilschip dat rond de Kaap vaart, wordt in de romans gerepresenteerd als een microkolonie: een gecomprimeerde versie van de koloniale samenleving. Vrijwel alle geledingen van de koloniale gemeenschap zijn

aan boord vertegenwoordigd. Dit heterogene gezelschap bevindt zich maandenlang onder wisselende weersomstandigheden in een gedwongen samenzijn op een beperkte oppervlakte. Voortdurend worden de opvarenden met elkaar geconfronteerd. Zij bevinden zich in een ruimte die de werking van een snelkookpan heeft: verschillen springen duidelijker in het oog dan aan land, doordat zij op zee sterk worden uitvergroot. Op het schip vormt het passeren van de Linie aan de westkant van Afrika een waterscheiding: ten noorden ervan gelden Europese, ten zuiden koloniale verhoudingen.

3 Europeanen versus verindischte Europeanen

In de koloniale tijd werd de westerse cultuur dus als superieur gezien. Het blanke ras was de drager van cultuur en beschaving, en had een sterke neiging alom beschaving te verspreiden (De Rooy 1991, pp. 357-358). Stoler geeft aan dat het koloniaal gezag gegrondvest was op de idee-fixe dat Europeanen in de koloniën een gemakkelijk te onderscheiden en sociaal en biologisch aparte eenheid vormden, waarbij zij als een 'natuurlijke' gemeenschap met gezamenlijke klassenbelangen, raskenmerken, politieke affiniteiten en superieure cultuur gezien werden. Daarbij zouden de grenzen tussen kolonisator en gekoloniseerde gemakkelijk zijn te scheiden (Stoler 1991, p. 419).

De westerse beschaving vormde de standaard en het referentiekader op het gebied van normen, waarden en gebruiken: Europeanen vertegenwoordigden op stereotiepe wijze de superieure Europese beschaving, evenzeer als niet-Europeanen een inferieure beschaving vertegenwoordigen. Zij contrasteren als wit en zwart. De oosterse beschaving werd afgeschilderd als primitief, ongeremd, hedonistisch, wild, ongeciviliseerd en dom. Dit beschavingsdiscours is vervlochten met aan het koloniale raciale vertoog. Voor de Europeanen in de kolonie was het van belang om zo Europees mogelijk te blijven en hun normen, waarden en cultuur niet te laten beïnvloeden door die van het Oosten. De strengste taboes van de sociale samenleving hadden betrekking op alle vormen van 'going native' op seksueel, sociaal of cultureel terrein (Theo D'Haen 2001, pp. 233-234).

Nu doet zich in de kring der Europeanen, zo blijkt uit de acht romans, een groot probleem voor: in de koloniale samenleving zijn er blanken die te zeer geaccultureerd zijn. Zij verschillen van de andere Europeanen, omdat zij oosterse gewoonten hebben aangenomen. Deze verindischte Europeanen vormen voor de Europees gebleven Europeanen een inferieure

groep, maar tegelijkertijd een grote bedreiging voor de superioriteit van de Europeanen. Zij ondermijnen de blanke beschaving van binnenuit. Verindischte Europeanen overschrijden een grens van het koloniaal discours, dat in alle acht romans stilzwijgend de natuurlijke orde bepaalt.

Het te zeer geaccultureerde gedrag van deze ontaarde Europeanen wordt in fictie over de zeereis om de Kaap sterk veroordeeld. Zo gaat het in de roman *Naar Europa* de verteller er vooral om een ongunstig beeld te schetsen van verindischte Nederlanders en Indo-Europeanen (mensen van ‘gemengde’ afkomst hadden over het algemeen een lagere status dan ‘volbloed’ Europeanen, zie Meijer 2004, pp. 27-28). De verteller maakt in deze roman zelfs geen onderscheid op grond van huidskleur, waar dat in de meeste andere romans – op de zeilreis uit *Herinneringen uit de loopbaan van een Indisch officier* na – wel gebeurt. Op de ladder der beschaving stelt hij ze op één hoogte: voor hem zijn het allemaal Indische Nederlanders. Huidskleur doet er voor hem niet toe. Verindischte Europeanen zijn afgezakt tot op het niveau van de Indo, een niveau dat beduidend lager ligt dan dat van de volbloed Europeaan (Stoler 1991, p. 434). Of zij nu in de Oost geboren zijn of niet, sommige passagiers zijn volledig verindischt en voldoen niet aan het Europese beschavingsideaal maar doen er juist afbreuk aan. Voor de verteller uit *Naar Europa* is deze acculturatie een reden om de Indische Nederlanders eens goed op de hak te nemen. De Indische Nederlanders laten zich ‘op oosterse wijze’ leiden door hun driftleven. Zij zijn verwend, aartslui en hedonistisch. De verschillen met de ‘echte’ Europeanen die westerse normen en waarden volgen, openbaren zich – net als bij de Indo-Europeanen – in hun ongeremde, onbeschaafde en primitieve oosterse gedrag.

4 Verindischte mannen

De verindischte mannen vormen een contrast met de Europeanen die in Indië de Europese standaard wél hebben hooggehouden. Het sterkste voorbeeld van een verindischte Europeaan vormt een personage uit *Onder zeil*.¹ In het korte verhaal ‘Man en aap’ is de hoofdpersoon Achille de la Barre, wiens oorspronkelijk Franse naam in Indië verbasterd is tot Delabar. De beestachtig lelijke Delabar heeft vijfendertig jaar aan een stuk als ambtenaar in de tropen gesleten. Hij is vergeten door het gouvernement en nooit met verlof geweest. De laatste negentien jaar heeft Delabar in een uithoek van het koloniale rijk, op een eiland in de Molukken, tussen de Alfoeren doorgebracht. Als op een dag een gouvernementsboot zijn post bezoekt,

constateert een arts dat hij aan een leverkwaal lijdt, een kwaal die vele Europeanen in Indië kregen. Een ambtenaar stelt vast dat hij eervol uit 's lands dienst ontslagen kan worden en dat hij voor zijn gezondheid naar Europa moet. En zo vertrekt Delabar tegen zijn zin naar Europa.

Aan boord blijkt hoe zeer Delabar vervreemd is van de Europese beschaving. Delabars gedrag is compleet verindischt. Hij kan aan zijn voeten nog maar nauwelijks schoenen verdragen, zijn Europese kleren benauwen hem, bij het eten beschouwt hij vork en mes als overbodige hulpmiddelen, en hij weet niets van wat er in de afgelopen twintig jaar buiten zijn afgelegen standplaats is voorgevallen. En er valt nauwelijks meer met hem te praten:

Zijn Hollandsch had hij, wat het spreken betrof, grootendeels verloren; wanneer men het tot hem sprak, verstond hij het nog zeer goed; doch wat hij er zelf van maakte leek naar het koeteren van een kind, of van eenen sinjo uit den kampong. [...] Zijn Maleisch wist hij nog slechts te radbraken. Van zijn Fransch, de eigenlijke spraak zijner jeugd, was hem het meest bijgebleven. De éénige taal echter, die hij werkelijk vloeiend bezigde, was er eene waarvan geen ander sterveling aan boord eene syllabe verstond: het Alfoersch (Van Nievelt 1891, pp. 195-196).

Op zijn Moluks eiland heeft hij op een primitieve wijze hedonistisch geleefd, maar:

noch zijn eiland, noch zijn kroesharige onderdanen en vrienden zou hij ooit terugzien; voor hem geene feestmalen van gebraden jams met den orang kaia, voor hem geene warme sago-broodjes en schuimende palmwijn meer (Van Nievelt 1891, p. 193).

Alles wat aan boord Europees is, zet zich tegen Delabar af. Hij wordt op het schip behoorlijk gepest 'met denkbeeldige zwarte kinderscharen en troepen van raagsbolharigen schoonen, die handenwringend hem moesten hebben staan naooogen op haar strand' en krijgt allerlei grove toespelingen naar aanleiding van zijn vermeende hedonistische losbandigheid naar zijn hoofd geslingerd (Van Nievelt 1891, p. 202). De fantasie van de Europeanen overtreft overigens in het postuleren van Delabars rijk erotisch leven op zijn Moluks eiland de werkelijkheid ver.

Als de reis vordert, komt aan de oppervlakte wat Delabar – naast de angst voor kou – al lange tijd kwelt. Delabar repatrieert naar zijn geboor-

teland, maar naarmate de afstand tussen het schip en zijn eiland groeit, raakt hij in feite steeds verder van zijn thuisland verwijderd.

Want terwijl dit ongewone heimwee naar een ballingsoord aan het einde der wereld, waar hij het warm en rustig en naar zijn geringe behoeften goed had gehad, waar hij geëerd werd in stee van bespot, waar hij een thuis had, en een taal, en mensen die hem verstonden, en de ongekunstelde zeden die hem tot tweede natuur waren geworden, en het schamele gerief dat hem behaagde, en zonnenschijn en schaduw, eten en drinken en wonen zo goed als om niet, terwijl dit ongewone heimwee toenam, paarde zich daaraan een klimmende angst, niet slechts voor de Hollandse koude, maar veel meer nog voor de Hollandse beschavingstoestand, van wiens duurte en onbarmhartigheid, rumoer en gedrang, ruwheid en gejaagdheid hij zich, uit hetgeen hij te Batavia en vooral aan boord had opgevangen, schrikbeelden gevormd had, die inderdaad – wat veel gezegd is – de werkelijkheid nog overtroffen. Een besef was er in hem gerezen van zijne eigen vervreemding, verwildering, van zijn volslagen niet meer passen in de Europese maatschappij (Van Nievelt 1891, pp. 203-204).

De verteller voert vervolgens een dier, een aap, op om primitieve kant van het verindischen te benadrukken (Meijer 2005, pp. 128-129, 149 en 153-155).² De enige zielsverwant die Delabar aan boord treft, is namelijk een buitengewoon agressieve zwarte makaak, Samiël geheten, die voor Artis bestemd is. Het beest is door niemand te benaderen, behalve door Delabar die Alfoers tegen hem praat. Dat lijkt Samiël gerust te stellen. Man en aap herkennen iets in elkaar. Zij zijn beide tegen hun wil uit hun natuurlijke habitat gehaald. Door hun gedeelde Alfoerse herkomst ontstaat er een vriendschap. De verdierlijkste en van zijn vroegere 'beschavingstoestand' losgeraakte Delabar staat dicht bij deze Indische aap dan bij de mensen om hem heen.

Delabar en Samiël worden beide ziek als het schip op het noordelijk halfrond komt. Het idee straks in het kille Europa te moeten leven drukt op Delabars overspannen gemoed. Even voorbij de Azoren komt hij een paar keer aan dek om te vragen of het water warm of koud is. De kapitein zegt hem dat in de Golfstroom de zee aangenaam van temperatuur is. Diezelfde nacht springt Delabar, die zich met lood heeft verzwaard, met Samiël in zijn armen overboord. Ze schieten als een steen de diepte in. Delabar is te oosters voor Europa geworden.

Delabars is zeer verindischt, maar toch bezit hij niet alle verfoeilijke eigenschappen van verindischte mannen. De meeste verindischte 'heren' zijn – net als sommige verindischte of Indo-Europese personages in Cou-

perus' *Stille kracht* – namelijk ook nog eens afkeurenswaardig goklustig (Praamstra 2014, pp. 20-23). Resident Van Mersburg, een personage uit de roman *Naar Europa*, is daar een voorbeeld van. In Indië, aan boord en in Europa gokt hij er behoorlijk op los. Opvallend is daarbij dat de meeste verindischte mannen behoorlijk rijk zijn. Het zijn dus over het algemeen geen blanke paupers die verindischt zijn, zoals in de twintigste eeuw vaak het geval was als verarmde Europeanen de Europese levensstandaard vaak uit geldgebrek moesten loslaten (Meijer 2005, pp.40-43 en Stoler 1995, pp. 105-109). Daarbij is Delabar de enige figuur die echt op een buitenpost gestationeerd was.

5 Verindischte vrouwen

Kapitein Van der Kaa geeft er in *Naar Europa* blijk van het land te hebben aan verindischte vrouwen:

Deze soort van wijven veranderen nooit ten goede, zij zien nooit in, dat zij stom zijn, denken niet verder dan haar neus lang is, en ressorteeren tot het geslacht van de pinguins of de vetganzen. Geene vederen, veel vleesch en vet, maar zeer kleine hersens (Wilsen 1871, p 61).

In de meeste van de acht romans moeten – veel meer nog dan de mannen – de verindischte dames het ontgelden (zie Stoler 1991, pp. 436-441). Zij hebben nogal wat tinka's die zij hebben ontleend aan de primitieve oosterse cultuur waarin het driftleven prevaleert boven het verstandelijk denken. Verindischte vrouwen bevinden zich op een lager beschavingspeil dan welopgevoede Europese vrouwen.

Mevrouw Van Wolf, die een puissant rijke man heeft, en Melanie Blanning, een kokette en wufte getrouwde blondine die zonder haar man in gezelschap van haar peuter en baboe de reis naar Europa maakt, zijn voorbeelden van zulke verindischte vrouwen. Zij zijn in weelde en nietsdoen opgegroeid en gewend om door anderen op hun wenken bediend te worden. In *Naar Europa* doen zij voortdurend uit de hoogte ten opzichte van de andere opvarenden, – zij terwijl zij er steeds weer blijk van geven zelf over weinig (innerlijke) beschaving te beschikken. Mevrouw Van Wolf valt op de 'Hoop' door de mand, als zij, die geen enkel gerecht aan boord goed genoeg acht, tot grote hilariteit van de 'echte' Europeanen in de veronderstelling verkeert dat een cycloon een gerecht is en liever een gebaden kip met een koel glas bier heeft (Van Nievelt 1891, p. 72). Tijdens de

storm krijgen beide dames het flink voor hun kiezen, omdat zij hooghartig de adviezen van de kapitein om naar hun hut te gaan of een zwemvest aan te trekken in de wind te slaan. Ze worden door het woeste weer alle kanten opgesmeten. Melanie Blaning, die steeds in vol ornaat haar hut verlaat, kan ternauwernood worden gered als zij met haar jurk door de wind wordt opgetild. Een matroos snijdt haar de kleren van haar lichaam. De half-naakte Blaning wordt door Van Mersburg naar haar hut begeleid. Het troosten neemt de hele nacht in beslag. De volgende dag wordt ontdekt dat Van Mersburg zich in haar hut ophoudt, omdat de mouw van zijn jasje onder de deur uitsteekt. Men spreekt schande van het hedonistische gedrag van de overspelige Melanie Blaning en de eveneens getrouwde resident Van Mersburg, die speciaal voor haar zijn passage per overlandmail heeft verruild voor een tocht per zeilschip naar Europa. Overigens heeft Van Mersburg zijn vrouw en kinderen al enige maanden voor zijn eigen overtocht naar Europa gestuurd, zodat hij nog eens op Java kon feesten zoals hij in zijn dagen als vrijgezel deed.

Taal is ook bij de 'dames' een determinerende factor voor het verindischen. Zo spreken verindischte vrouwen geen Frans, de internationale taal van beschaafde mensen in de negentiende eeuw. Zij kleuren daarentegen hun taalgebruik geregeld met Maleise woorden. Mevrouw Van Wolf durft niet met de Franse overlandmail naar Europa te reizen uit angst zich te blameren vanwege haar totale gebrek aan beheersing van het Frans. Haar man had liever wel via de duurdere overlandmail gereisd, maar aangezien deze in Franse handen is, ziet hij zich nu gedwongen per zeilschip de lange tocht om de Kaap te maken.

Verindischte vrouwen zijn daarbij vaak dierlijk jaloers van aard. Mevrouw Bergman uit *Naar Europa* spant de kroon. Haar man kwam ooit thuis met een kruidnageltje in de mond nadat hij bij een weduwe en haar vriendinnen op de voorgalerij een glaasje Madeira had gedronken. Sindsdien gaat er bijna geen dag voorbij zonder dat zijn vrouw hem omtrent dit feit onderhoudt. Ook aan boord blijft dit doorgaan.

Een andere determinant is het omgaan met voedsel. 'Echte' Europeanen maken zich over het algemeen niet al te druk over het eten – of het moet wel erg slecht zijn –, maar verindischte vrouwen zijn (net als Indo-Europese vrouwen overigens) voortdurend met voedsel bezig en dan vooral met voedsel van Indische origine. Met deze eigenschap wordt door de vertellers de spot gedreven. In *Naar Europa* neemt mevrouw Kinderman haar kokki mee, omdat ze ook in Europa Indisch wil eten; een gegeven dat door de verteller als typisch Indisch gezien wordt en belachelijk wordt gemaakt. Mevrouw Van Wolf en Melanie Blaning vullen in diezelfde roman na een

bezoek aan Sint-Helena grote stopflessen met vis, Spaanse peper en gekookte azijn om bij de rijsttafel te eten. Zij en hun disgenoten worden er uiteindelijk ziek van.

De Indische dames worden vaak opgevoerd als nukkelig, verwend, onwetend en onnozel. Met al hun pretenties vallen zij vaak hopeloos door de mand of brengen zich in moeilijkheden. Verindischte vrouwen maken zichzelf voortdurend belachelijk. De 'echte' Europeaan neemt afstand van hun Indische gedrag en lacht hen uit.

6 Besluit

Kapitein Van der Kaa vertolkt in Naar Europa na het zoveelste Indische voorvalletje aan boord van zijn schip de gedachte van vele niet-verindischte Europeanen: 'De d.... haal dat luie, door en door in weelde en luiheid opgegroeide volk' (Wilsen 1871, p 64).

In de acht romans over de zeilreis om de Kaap wordt geregeld gescholden op en de spot gedreven met blanken die tussen de westerse en de oosterse wereld in leven. In twee van de romans is het zelfs moeilijk uit te maken of bepaalde personages verindischt of Indo-Europees zijn, terwijl Indo-Europeanen in het koloniaal discours vaak gerepresenteerd worden als onbeschaafd en inferieur, en in de koloniale samenleving een beduidend lagere status hadden dan blanken. Ondanks hun blanke huidskleur zijn verindischte Europeanen in de ogen van de vertellers dus even inferieur als Indo-Europeanen.³

De verindischte Europeanen hebben de westerse beschaving deels losgelaten. Zij hebben zich aangepast aan het oosten en op seksueel, sociaal of cultureel gebied zeden en gebruiken overgenomen uit de primitievere en dierlijker geachte oosterse cultuur. Ook hun taalgebruik sluit niet meer aan bij de Europese standaard. Verindischte Europeanen worden voortdurend opgevoerd als inferieur aan Europeanen die wél westerse normen en waarden volgen. De afwijkingen in het gedrag ten opzichte van 'echte' Europeanen veroorzaken intense spanningen tussen de beide groepen.

Europeanen die verindischen, begeven zich op een hellend vlak doordat zij onbedoeld aantonen dat de westerse beschaving niet absoluut en onaanastbaar is. Zij overschrijden een grens door te laten zien dat de superieur geachte westerse civilisatie beïnvloed kan worden door een primitievere cultuur. Daarin schuilt voor het koloniaal systeem een gevaar, omdat het imago van de superieure Europeaan in de kolonie wordt aangetast door deze 'backsliders'. Het taboe op 'going native' is er om de scheidslijn

tussen Europeanen en hun koloniale onderdanen te handhaven. Op dit onderscheid tussen kolonisator en gekoloniseerde, tussen beschaving en barbarij, berust immers het koloniale systeem. Zonder deze verschillen verdwijnt in feite de legitimering van het kolonialisme. Daarom worden in het koloniaal discours verindischte Europeanen – ook al zijn ze nog zo vermogend – bespot, veroordeeld en als outcast beschouwd, als ontworteld en ontaard.

Noten

1. 'Man en aap' is door Van Nievelt ingebed in *Onder zeil*. In 1889 publiceerde Van Nievelt het verhaal al onder de titel 'Een zeestuk' in *De Gids*.
2. Meijer schrijft hier over de vergelijking van inheemsens met dieren. Op pagina 149 geeft Meijer aan dat de vergelijking van zwarte mensen met apen een racistische toep is en dat veel negentiende-eeuwse aanhangers van de evolutietheorie wetenschappelijk meenden aan te kunnen tonen dat zwarte mensen, en zwarte vrouwen in het bijzonder, aapachtige lichamelijke karakteristieken hadden behouden.
3. De verindischte Europeanen tonen hiermee onbedoeld en ongewild aan dat beschaving geen causaal verband onderhoudt met ras.

Primaire bibliografie

- Frank, M.C., *Bijna verloren*. Haarlem 1880.
- Nievelt, C. van, *Onder zeil*. Leiden 1891.
- Oort, Petrus van, *Aan wal en aan boord*. 's-Gravenhage 1883. 2 delen.
- Perelaer, M.T.H., *Naar den equator. Met een voorspel: Van pastoor soldaat*. Rotterdam 1884. (*Een kwart eeuw tusschen de Keerkringen*. Deel 1.).
- Perelaer, M.T.H., *Op sneê verguld*. Rotterdam 1884. (*Een kwart eeuw tusschen de Keerkringen*. Deel 3.).
- Rees, W.A. van, *Herinneringen uit de loopbaan van een Indisch officier*. Nieuwe herziene uitgave Rotterdam, 1896. 2 delen.
- Spieker, Cornelia, *Reisgenooten. Indisch verhaal*. Leiden 1876.
- Wilsen, F.C., *Naar Europa. Tafereelen uit het leven van Nederlandsch-Indisch-gasten buiten Indië*. Leiden, 1871. 2 delen.

Secundaire bibliografie

- Beekman, E.M., *Troubled pleasures. Dutch colonial literature from the East Indies, 1600-1950*. Oxford, 1996.
- Bel, Jacqueline, 'Losbandigheid, geldzucht en goena-goena. De receptie van Indische romans in

- Nederland aan het eind van de vorige eeuw'. Reggie Baay & Peter van Zonneveld (Red.), *Indisch-Nederlandse literatuur. Dertien bijdragen voor Rob Nieuwenhuys*. Utrecht, 1988. 129-147.
- Boehmer, Elleke, *Colonial & postcolonial literature. Migrant metaphors*. 2^e druk. Londen, 2005.
- Cottaar, Annemarie & Wim Willems, *Indische Nederlanders. Een onderzoek naar beeldvorming*. Den Haag, 1984.
- D'haen, Theo, 'Uit Engeland geboren. Hybriditeit van Shakespeare tot Rushdie'. *Tussen twee werelden. Het gevoel van ontheemding in de postkoloniale literatuur*. Leiden, 2001, 227-240.
- Huigen, Siegfried, *De weg naar Monomotapa. Nederlandse representaties van geografische, historische en sociale werkelijkheden in Zuid-Afrika*. Amsterdam, 1996.
- Meijer, Hans, *In Indië geworteld. De twintigste eeuw*. Amsterdam, 2004.
- Meijer, Maaik, *In tekst gevat. Inleiding tot de kritiek van representatie*. 2^e druk. Amsterdam, 2005.
- Mills, Sara, *Discourse*. 2nd edition. Londen en New York, 2011.
- Nieuwenhuys, Rob, *Oost-Indische spiegel. Wat Nederlandse schrijvers en dichters over Indonesië hebben geschreven vanaf de eerste jaren der Compagnie tot op heden*. 3^e druk. Amsterdam, 1978.
- Nievelt, C. van, 'Een zeestuk'. *De Gids* 53, (2) 1889, 1-23.
- Praamstra, Olf, 'Het vijandige Indië van Louis Couperus'. *Indische letteren* 29, 2014, 3-27.
- Pratt, Mary Louise, *Imperial eyes. Travel writing and transculturation*. 2^e druk. Londen en New York, 2008.
- Rooy, Piet de, 'Bouleren met de Evolutie: over de samenhang tussen apen, negers en proletariaat'. *De Gids* 154, 1991, 343-366.
- Said, Edward W., *Orientalism*. Londen, 1995.
- Said, Edward W., *Culture and imperialism*. Londen, 1994.
- Stoler, Ann Laura, 'De fatsoenering van het imperiale rijk. Ras en seksuele moraal in de twintigste-eeuwse koloniale culturen'. *De Gids* 154, 1991, 418-447.
- Stoler, Ann Laura, *Race and the education of desire. Foucault's History of Sexuality and the colonial order of things*. Durham en Londen, 1995.
- Stoler, Ann Laura, *Carnal knowledge and imperial power. Race and the intimate in colonial rule*. 2^e druk. Berkeley, Los Angeles en Londen, 2010.
- Stoler, Ann Laura, *Along the archival grain. Epistemic anxieties and colonial common sense*. Princeton en Oxford, 2009.

Over de auteur

Coen van 't Veer (Zierikzee 1968) doet onderzoek aan de Universiteit Leiden naar (post)koloniale literatuur. Hij schrijft een dissertatie die 'De kolonie op drift' (The colony afloat) zal gaan heten. In dit proefschrift beschrijft en analyseert hij representaties in contemporaine fictie van de reis per (mail)boot tussen Nederland en Nederlands-Indië in de periode 1850-1940. De opvarenden van deze schepen vormen een microkolonie: een gecompriëerde versie van de koloniale samenleving. Uitgaande van postkoloniale theorieën bedacht Van 't Veer een nieuwe analytische methode om het koloniaal discours zichtbaar te maken dat in koloniale teksten verscholen ligt. c.b.van.t.veer@hum.leidenuniv.nl

